

- ⁴ Мелюкова А. И. Вооружение скифов. — САИ, 1964, вып. Д 1—4, с. 54—55.
⁵ Там же, табл. 8, В-8.
⁶ Шрамко Б. А. Археологічні дослідження курганів раннього залізного віку в околицях м. Люботина. — Вчені зап. ХДУ, т. 78. Тр. іст. фак. Харків, 1957, вип. 5, с. 193—203.
⁷ Мелюкова А. И. Вооружение скифов, с. 25, 52.
⁸ Автор висловлює подяку О. Г. Дяченко, який передав йому меч для дослідження.
⁹ Мелюкова А. И. Вооружение скифов, с. 58.
¹⁰ Бобринский А. А. Курганы и случайные археологические находки близ г. Смелы. — Спб., 1901, т. 2, с. 20.
¹¹ Сизов В. И. Скорняковские курганы в Воронежской губ. Задонского уезда. М., 1888, т. 12, с. 126.
¹² Либеров П. Д. Памятники скифского времени на Среднем Дону. — САИ, 1965, вып. Д 1-31, с. 12.

Д. Н. КОЗАК, О. І. ЖУРКО

Поселення поблизу с. Велика Слобідка пізньоримського часу в Середньому Подністров'ї

В 1980 р. експедиція Інституту археології АН УРСР досліджувала нововідкрите поселення другої чверті I тис. н. е. в 1 км на північний схід від с. Велика Слобідка Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. Село розташоване в уроч. Під Ланками і займає лівий берег р. Мукші, що впадає в р. Дністер. Культурні залишки простежені в глибокій долині у відкладах першої надзаплавної тераси, що піднімається на 2—4 м над рівнем р. Мукші. Поверхня тераси дещо похилена на схід. Зважаючи на підйомний матеріал, територія поселення становить приблизно 1,5—2,0 га. Культурний шар залягає на глибині 0,1—0,2 м. Пам'ятка одношарова. На відкритій у центрі поселення площі 420 м² виявлено три споруди, дві з яких, судячи з наявності опалювальних споруд, житлові.

Житло № 1 виявлено на глибині 0,4 м від сучасної поверхні. Це видовжено-прямокутна у плані споруда з впушеною на 0,1—0,2 м в материк долівкою розмірами 3,5×5,0 м (рис. 1; 2). Стінки прямі, кути дещо заокруглені, материкова долівка рівна, добре утрамбована, знівельована відносно давньої поверхні. Споруда орієнтована довгими стінами по лінії схід — захід. В кутах і по периметру стінок простежувались 12 ямок від стовпів округлої в плані форми діаметром 0,2—0,35 м і глибиною 0,15—0,25 м від рівня долівки. В західній половині будівлі виявлено вогнище, викладене із каменю на земляній підсипці, овальної форми діаметром 0,6 і висотою 0,17 м від рівня долівки.

У заповненні житла траплялись керамічний матеріал та кістки тварин. Кераміка складається з ліпних і гончарних фрагментів з перевагою останніх (див. табл.). Ліпний посуд має підлощену поверхню (рис. 2, 1—8, 20, 21).

Житло № 2 виявлене на глибині 0,4 м від сучасної поверхні. Це прямокутна в плані споруда розміром 4×3 м, з дещо опушеною в материк долівкою (висота земляних стінок 0,2—0,3 м) (рис. 3; 4). Стінки житла прямі, кути заокруглені, долівка рівна, добре утрамбована. Будівля орієнтована кутами за сторонами світу. У північному і західному кутах, а також посередині південно-західної, північно-західної і західної стінок розчищено ямки від вертикальних дерев'яних опор. Ще дві ямки траплялись з двох сторін вогнища. Вони округлої в плані форми діаметром 0,2—0,25 і глибиною 0,15—0,2 м від рівня долівки. У північно-східному куті знаходилося вогнище, складене з каменю на земляній підсипці, прямокутної форми, розмірами 1,4×1,0 м.

У заповненні, на долівці та в розвалі вогнища виявлено виключно гончарну кераміку, кілька уламків від амфор (рис. 4, 1—11).

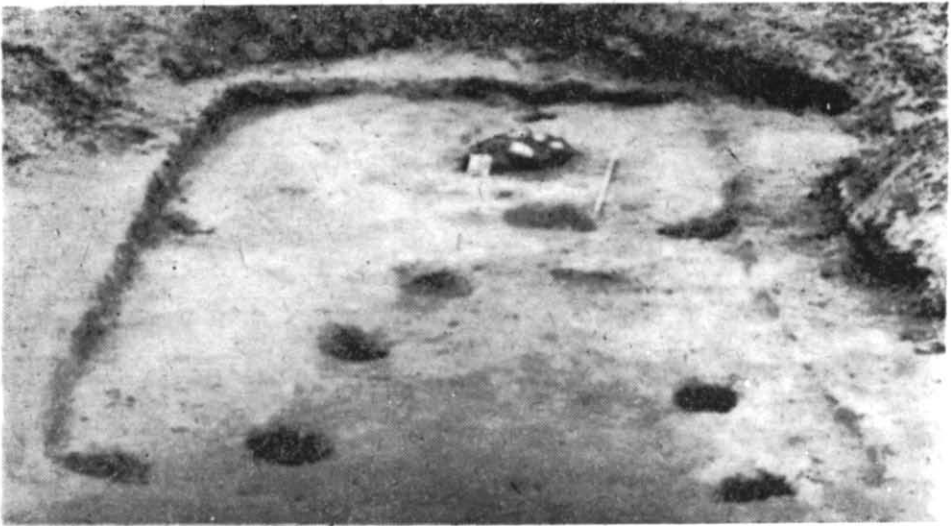

Рис. 1. Житло № 1.

Господарська споруда № 1 розташована в 8 м на північний схід від житла № 1. Її контури у вигляді плями чорного кольору простежувалися на глибині 0,5 м від сучасної поверхні. Дальша розчистка показала, що це — наземна споруда з опущеною на 0,15—0,25 м в материк долівкою (рис. 5; 6). Вона мала видовжено-прямокутну в плані форму розмірами 14,8×4,8 м і орієнтована довгими стінками із заходу на схід. Стінки рівні, долівка материкова, добре утрамбована, знівельована відносно давньої поверхні.

На долівці виявлено 50 ямок від стовпів, розміщених уздовж стінок та по центральній осевій лінії. Із західного кута до середини південної стінки ямки розташовані в два ряди. Вони мають округлу в плані форму діаметром 0,3—0,6 і глибину 0,2—0,5 м від рівня долівки. Біля південної стінки, в східній і західній половинах приміщення, розташовані дві підвальні ями округлої форми. Діаметр східної ями 1,1, глибина 0,5 м від рівня долівки, діаметр західної 0,8, глибина 0,5 м від рівня долівки. Третю підвальну яму округлої форми діаметром 1,1 і глибиною 0,2 м від рівня долівки виявлено неподалік від північної стінки в західній половині будівлі. Стінки ям прямі, дно рівне. У північно-східній половині споруди розчищено заглиблення неправильно прямокутної форми, що опущене в долівку на 0,2 м. Розміри заглиблення 6,2×2,6 м.

У заповненні і на долівці споруди виявлені фрагменти гончарного і ліпного посуду, уламок залізної коси-горбуші, точильний брусок та велику кількість кісток тварин. Серед кераміки переважають фрагменти від гончарних посудин. Трапились і кілька уламків від амфор та фрагмент від червонолакової посудини (рис. 6, 1—39).

Слідів глиняної обмазки в споруді № 1, як і в житлах та культурному шарі поселення не виявлено. Зважаючи на відсутність вогнища, описуваний об'єкт слід, очевидно, вважати господарською спорудою. Розміри споруди, система розташування стовпових ям дають можливість припустити, що вона могла складатися з двох частин, в одній з яких (західній), мабуть, утримували тварин. Така думка підтверджується дворядним розташуванням поблизу південної стінки ямок від стовпів, на яких укріплювали жолоб і прив'язували домашню худобу. В цій половині споруди простежується і дещо краще трамбування долівки.

Більшість речового матеріалу, виявленого на поселенні, становить глиняний посуд, який за способом виготовлення поділяється на гончарний та ліпний. Серед гончарної кераміки виділяються, в свою чер-

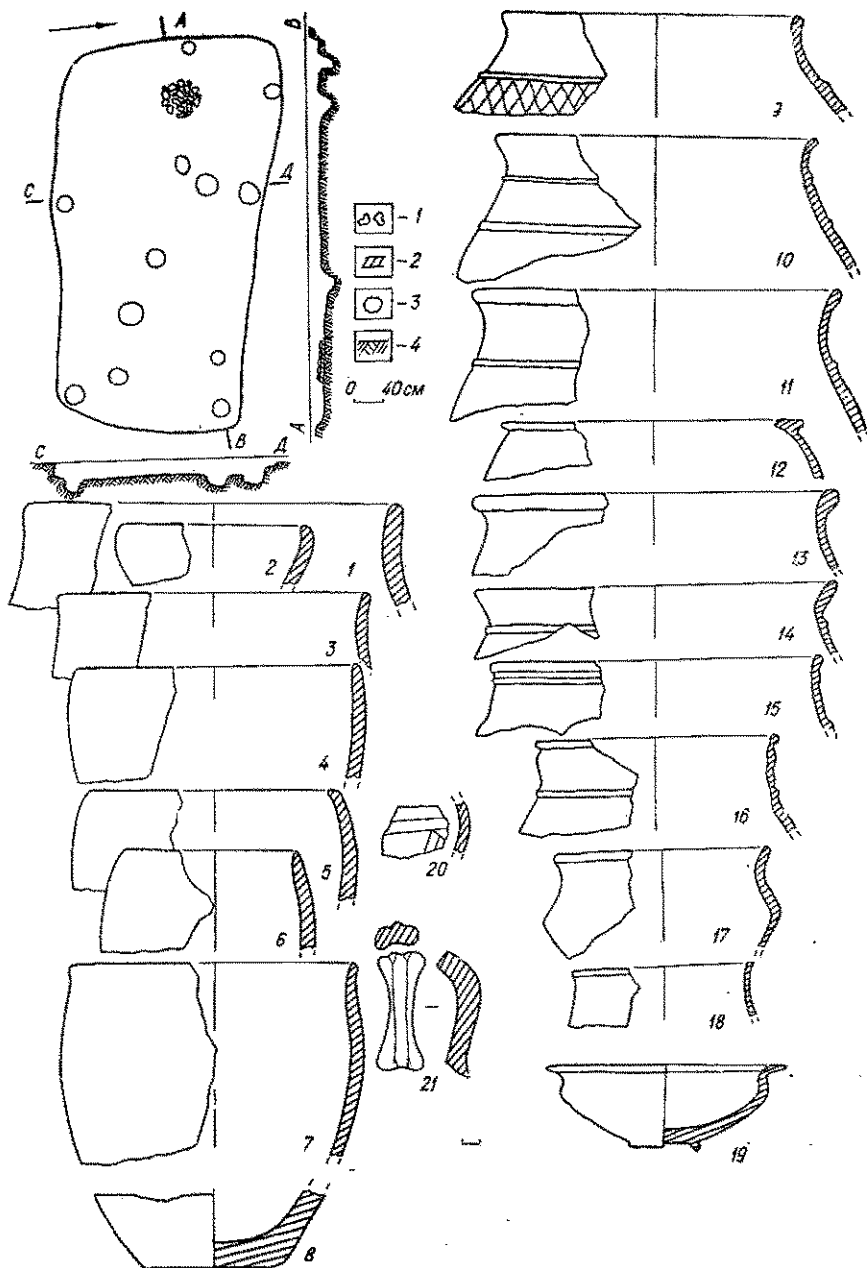

Рис. 2. План та розріз житла № 1.

1 — камінь, 2 — земляна підсипка; 3 — ямки від дерев'яних опор; 4 — материк.
Кераміка із житла: 1—3, 20, 21 — ліпна; 4—19 — гончарна.

Співвідношення гончарної і ліпної кераміки в об'єктах поселення, %

Назва об'єкта	Гончарний посуд		Ліпний посуд	Імпортний посуд
	з відмученої глини	з домішкою піску		
Житло № 1	59,6	2,2	38,2	—
„ № 2	46	51	—	3
Споруда № 1	55	38	3	3

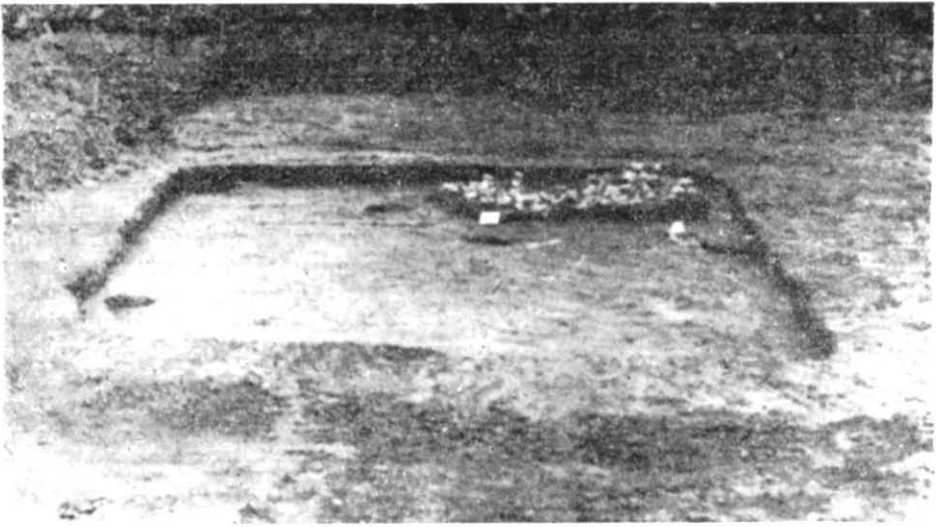

Рис. 3. Житло № 2.

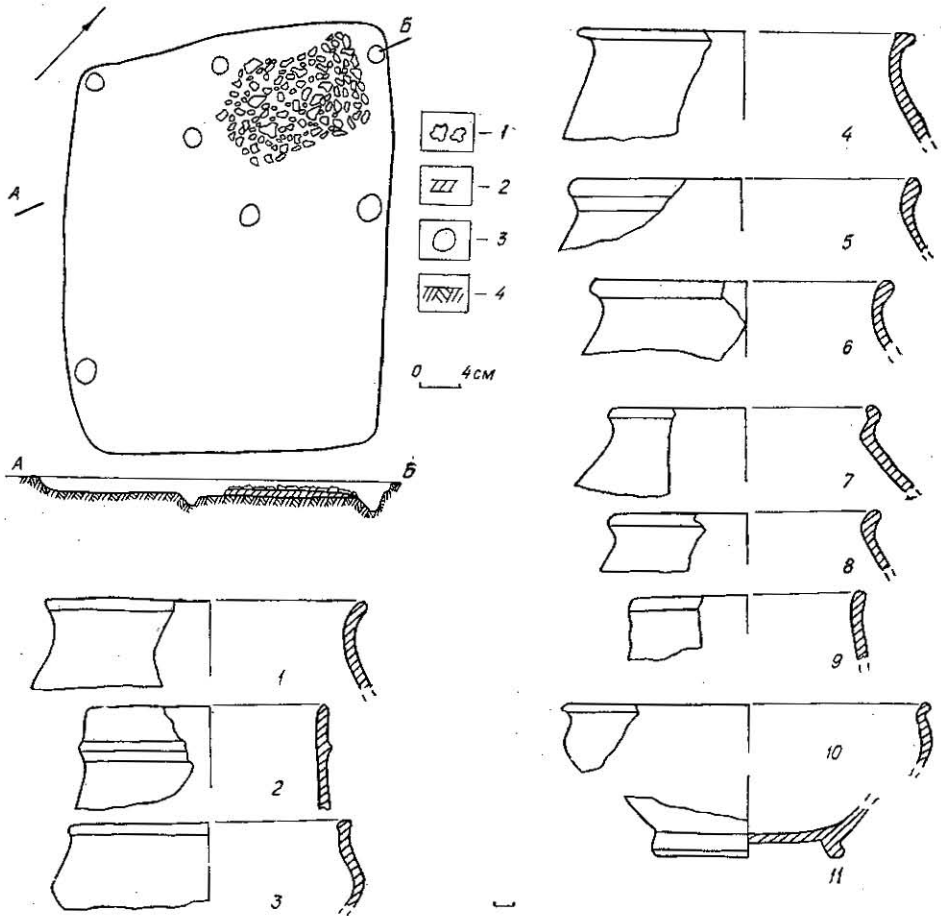

Рис. 4. План та розріз житла № 2.

1 — камінь; 2 — земляна підсіпка; 3 — ямки від дерев'яних опор; 4 — материк. Кераміка із житла: 1—11 — гончарний посуд.

гу, дві групи: посуд, виготовлений з відмученої глини, та посуд, в тісті якого є значна домішка піску.

Перша група гончарної кераміки представлена горщиками, мисками різних форм та розмірів і кількома кубками. Поверхня таких посудин дбайливо зглажена або пролошена, іноді прикрашена різними комбінаціями геометрично-пролошених мотивів. Друга група представлена горщиками з рівною шершавою поверхнею і однією мискою.

Рис. 5. Споруда № 1.

Поверхня горщиків іноді прикрашалася на плічках і шийці горизонтальними опуклими або заглибленими лініями.

Для всіх гончарних горщиків характерний опуклий тулуб, різко відігнуті потовщені краї вінець (рис. 2, 9—16; 4, 4—8; 6, 1—16). Аналогії для таких посудин широко відомі на пам'ятках черняхівської культури Лісостепового Дністро-Дніпровського межиріччя¹, Молдавії² та інших районів поширення цієї культури.

Миски представлені гострореберними посудинами з ледь нахиленими до середини циліндричними плічками та потовщеними відігнутими вінцями (рис. 2, 17—19; 6, 27—29).

Інший тип становлять миски з заокругленими бочками та розхиленими назовні вінцями (рис. 4, 3, 10; 6, 30, 32).

Аналогічні посудини відомі на ряді поселень Середнього та Верхнього

Подністров'я³, Подніпров'я⁴ та Причорномор'я⁵.

Виявлено три екземпляри кубків з прямими або ледь нахиленими шийками, що переходять у потовщені розхилені вінця та округлі бочки. Як і попередні форми гончарної кераміки, ці посудини досить часто трапляються на черняхівських поселеннях та могильниках⁶.

Ліпний посуд має дбайливо оброблену лощену поверхню світло-брунатного кольору. В основному він представлений горщиками, рідше мисками.

За формою горщики поділяються на два типи.

До першого типу належать слабoproфільовані посудини середніх розмірів з дещо відігнутими вінцями та маловираженою шийкою і плічками (рис. 2, 1, 3, 7).

Форми цих горщиків характерні для пшеворської культури пізньоримського часу в Польщі⁷. Вони поширені також на поселеннях пшеворської культури у Верхньому Подністров'ї, продовжуючи існування на пам'ятках черняхівської культури цього району⁸.

До другого типу належать опуклобокi горщики з загнутими до середини вінцями (рис. 2, 5, 6; 6, 17, 18).

Такі посудини також мають повні аналогії у пшеворській культурі і часто трапляються на пшеворських пам'ятках пізньоримського часу в центральних районах Польщі⁸. Відомі такі горщики і на черняхівських пам'ятках Верхнього Подністров'я¹⁰, Волині¹¹ та Подніпров'я¹².

Ліпні миски за складом тіста, обробкою зовнішньої поверхні не відрізняються від горщиків. Вони представлені конічними посудинами з загнутими до середини краями (рис. 2, 2; 6, 33). Такі миски відомі на пам'ятках пшеворської культури в Польщі¹³. Досить поширені вони також на пам'ятках вельбарської культури¹⁴.

Іншу форму становить ребриста миска S-подібного профілю

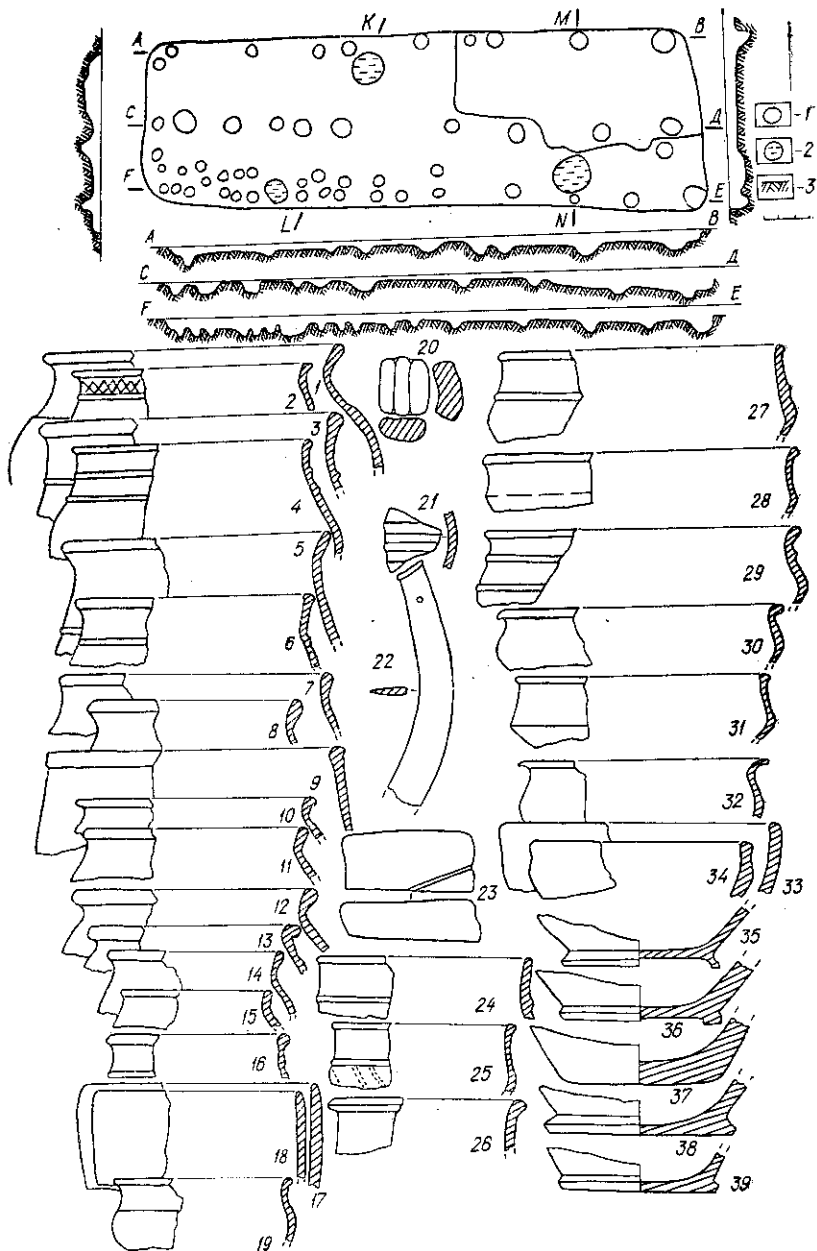

Рис. 6. План та розріз споруди № 1.

1 — ямки від дерев'яних опор; 2 — підвальні ями; 3 — материк. Кераміка та знахідки із споруди: 1—16, 19—21, 24—32, 35—39 — гончарна; 17, 18, 33, 34 — ліпна; 22 — уламок залізної коси; 22 — кам'яний брусок.

(рис. 6, 34), з легко відігнутими і потовщеними вінцями. Вони є типовими для пшеворської культури римського часу на всій території її поширення¹⁵.

Виявлений на поселенні ліпний посуд неорнаментовано. Лише один фрагмент, мабуть, миски, прикрашено двома заглибленими горизонтальними лініями, під якими перпендикулярно до них розташовані три насічки (рис. 2, 20). Подібні орнаментальні мотиви на ліпній кераміці часто трапляються у вельбарській культурі¹⁶.

Серед керамічних знахідок на поселенні виділено кілька фрагментів бочків і одна ручка від світлоглиняних амфор та уламок червонолакової посудини типу terra sigillata (рис. 6, 20—21).

На поселенні відсутні датуючі матеріали. Наявність в об'єктах поселення великої кількості гончарної кераміки черняхівської культури вказує на загальні рамки існування цієї культури — III—IV ст. н. е. Ця дата підтверджується знахідками уламків світлоглиняних амфор, зокрема асиметрично профільованої ребристої ручки. Проте наявність фрагмента посуду типу terra sigillata може свідчити про існування поселення вже в кінці II ст. н. е.

Проведений аналіз матеріалу дає можливість визначити також культурну належність поселення і місце його серед синхронних пам'яток Середнього Подністрів'я. Порівнюючи одержаний матеріал з відомими в цьому районі пам'ятками III—IV ст. н. е. простежуються деякі спільні, але в основному відмінні риси.

Спільною є наявність на поселенні великої кількості гончарної кераміки, характерної для всіх пам'яток черняхівської культури. В житлі № 2 такий посуд був єдиним видом знахідок.

Досить своєрідна для пам'яток цього часу на Середньому Дністрі топографія поселення у Великій Слобідці. На відміну від черняхівських поселень в Іванківцях, Луці-Врублівецькій, Соколі, Бернашівці, Конилівці, Оселівці та ін., розташованих уздовж берега р. Дністер, або ж на сонячних схилах поблизу невеликих водоймищ, поселення в Великій Слобідці розміщено в глибокій, закритій улоговині в стороні від Дністра і займає дуже низьку терасу вздовж невеликої річки (див. рис. 1): Подібне розташування мають поселення пшеворської культури пізньолатенського та римського часів¹⁷.

Привертають увагу житлові споруди поселення. Насамперед слід відзначити нехарактерну для житлового і господарського будівництва племен черняхівської культури рису поселення — відсутність глиняної обмазки у відкритих об'єктах. Це пояснюється, очевидно, стовповозрубною системою будівництва стін, при якій не використовувалася глиняна обмазка.

Виявлені на поселенні споруди відрізняються одна від одної. Досить своєрідною є споруда № 1, що має подовжено-прямокутну форму з стовповими ямками по кутах і посередині протилежних стінок. Подібні житла у черняхівській культурі невідомі. Дві аналогічні споруди виявлено на поселенні пшеворської культури поблизу с. Підберізці на Верхньому Подністрів'ї. Одна з них (житло № 7) має розміри 6,5 × 3,2 м, друга (житло № 22) — 6,3 × 3,1 м. Розташування вогнищ, стовпових ям на долівці цих жител такі ж, як і в житлі № 1 з Великої Слобідки. В житлі № 7 з Підберізців виявлено гончарну кераміку провінціально-римського часу і бронзову фібулу, що походить від гостропрофільованих другої половини II—першої половини III ст. н. е. У житлі № 22 з цього ж поселення теж траплялись уламки подібної гончарної кераміки. Описувані об'єкти за формою, конструктивними особливостями не мають аналогій на синхронних та більш ранніх пам'ятках пшеворської культури цієї території. Рідко і лише в пізньоримському часі трапляються такі споруди у пшеворській культурі на території Польщі, зокрема в Сілезії¹⁸, де були сильні впливи германських племен. Можна припустити, що подібні житла, характерні для північно-західних племен Європи, з'явилися на Подністрів'ї в результаті переміщення сюди пшеворського населення в кінці II—III ст. н. е. з території Польщі.

Про зв'язок великослободянського поселення з вельбарською культурою свідчить споруда № 1. Вона дуже близька до так званих великих домів, відомих в Ютландії та інших районах перебування германських племен¹⁹. Ця будівля не є унікальною на нашій території. Подібну споруду розмірами 18 × 8 м, з частими стовповими ямками вздовж стінок виявлено на поселенні Будешти в Молдавії²⁰. Дуже близька споруда за формою (розмірами 13,8 × 6,2 м), однак з меншою кількістю стовпових ям, відкрита Е. О. Симоновичем на поселенні в Журавці на Середньому Подніпрів'ї²¹.

Типово пшеворським за формою є житло № 2 з Великої Слобідки. Проте подібні споруди широко відомі також на черняхівських пам'ятках Волині і Поділля²².

Нечисленним, але досить виразним є ліпний керамічний матеріал поселення — найбільш надійний показник культурноетнічної належності пам'ятки.

Як видно з наведених аналогій, всі виявлені тут керамічні форми мають повні аналогії у пшеворській культурі пізньоримського часу на території Польщі. Простежуються також окремі риси кераміки вельбарської культури.

Отже, більшість розглянутого матеріалу з поселення вказує на його північно-західне походження. Воно досить близьке до пам'яток пшеворської культури пізньоримського часу і зіставляється на нашій території з відомими поселеннями в Лепесівці, Вікнинах, Ромоші²³. Проте на відміну від останніх на поселенні в Великій Слобідці знайдено значно більше гончарної кераміки черняхівської культури, що пояснюється, мабуть, впливом культурного середовища, в якому опинилися його мешканці. Більш чітко тут проявляються також пшеворські риси матеріальної культури, зокрема в кераміці.

До цього часу пам'ятки подібного типу на території Середнього Подністров'я не були відомі. Поселення III—IV ст. н. е., що досліджувалися тут в останні роки, чітко відрізняються від слободяньського з більшістю ознак матеріальної культури. Очевидно, на Середньому Подністров'ї в III—IV ст. н. е. існували дві групи пам'яток, що визначали різні шляхи етнокультурного розвитку цього району. Перша група представлена поселеннями в Соколі, Бакоті, Бернашівці, Луці-Врублівецькій. Для них характерні наземні житла глинобитної конструкції і напівземлянки з вогнищем або піччю-кам'янкою²⁴. Керамічний матеріал цих поселень характеризується наявністю ліпної і гончарної кераміки з перевагою останньої. На більш пізніх поселеннях (Теремці, Бакота, Сокіл) основним типом житла вже є напівземлянка з піччю-кам'янкою і великою кількістю ліпної кераміки, близької до слов'янського керамічного комплексу VI—VII ст. н. е.²⁵

На думку дослідників, ці пам'ятки належали населенню, що були предками слов'ян на цій території²⁶.

Матеріали з поселення у Великій Слобідці дозволяють припустити існування й інших пам'яток, що належали змішаному пшеворсько-вельбарському населенню. Воно могло з'явитися на Середньому Дністрі в результаті міграційного потоку племен вельбарської і пшеворської культур з території Мазовії, який мав місце в кінці II—на початку III ст. н. е.²⁷ Їх наявність на Волині засвідчена матеріалами поселень у Вікнинах, Ромоші, Лепесівці, на Верхньому Подністров'ї — окремими похованнями в Капустянях, Петриліві, Івані-Золотому, Перепільниках²⁸, в Молдавії — поселеннях в Будештах²⁹, могильником в Данчанах-II³⁰.

Збереження самотніх рис культури носіями цих пам'яток протягом довгого часу вказує на їх певну ізоляцію в середовищі місцевого населення черняхівської культури.

Д. Н. КОЗАК, А. И. ЖУРКО

**Поселение у с. Великая Слободка
позднеримского времени
в Среднем Поднестровье**

Резюме

Статья посвящена исследованию новых материалов с раскопок селища позднеримского времени у с. Великая Слободка на Среднем Днестре. Здесь обнаружены две жилые постройки и сооружение хозяйственного назначения, по конструктивным особенностям ранее неизвестные в рассматриваемом районе. Техника сооружения жилищ тяготеет к пшеворскому домостроению Верхнего Поднестровья и Польши. На

связи с пшеворскими древностями указывают обнаруженные в Великой Слободке керамические материалы. Аналоги большому двухкамерному хозяйственному оружию прослеживаются в среде черняховских древностей Среднего Поднепровья и Днестро-Прутского междуречья. Однако истоки техники сооружения указанной постройки следует искать в германском домостроении Ютландии и Поморья.

Подъемный материал позволяет датировать поселение III—IV вв. н. э., но вполне допустимо его существование со II в. н. э.

¹ *Винокур И. С.* История та культура племен черняхівської культури. К., 1971, с. 67—68; *Симонович Э. О.* Про культуру полів поховань на Поділлі (у зв'язку з розкопками в Луці-Врублівській). — Археологія, 1951, вип. 5, с. 111, табл. I, 16, 17, 19; *Махно Е. В.* Поселення культури полів поховань на північно-західному Правобережжі. — АП УРСР, 1949, т. 1, табл. II, 2, 4.

² *Рикман Э. А.* Этническая история населения Поднепровья и прилегающего Подунавья в первые века новой эры. — М., 1975, с. 173—175, рис. 22, 1, 2.

³ *Баран В. Д.* Памятники черняховской культуры бассейна Западного Буга. — МИА, 1964, № 116, рис. 8, 6; 9, 9.

⁴ *Сміленко А. Т.* Слов'яни та їх сусіди в степовому Подніпров'ї (II—XIII ст.). — К., 1975, рис. 10, 14, 16; *Симонович Э. А.* Поселение культуры полей погребений в районе г. Никополя. — МИА, 1967, № 139, рис. 4, 6; 8, 6, 7.

⁵ *Симонович Э. А.* Итоги исследований черняховских памятников в Северном Причерноморье. — МИА, 1967, № 139, рис. 11, 18; *Магомедов Б. В.* Каборга-IV (раскопки 1973—1974 гг.). — В кн.: Могильники черняховской культуры. М., 1979, табл. V, 7; IX, 2.

⁶ *Винокур И. С.* Ружичанский могильник. — В кн.: Могильники черняховской культуры. М., 1979, рис. 22, 11—14.

⁷ *Materialy starozytne*, 1958, t. 4, tab. X, 16; XX, 17; XXIV, 6; 1968, t. 21; tab. XL, 18; *Materialy starozytne i wczesnosredniowieczne*, 1971, t. 1, il. 42, 1.

⁸ *Козак Д. Н.* Пшеворская культура в междуречье Днестра и Западного Буга. — В кн.: Проблемы этногенеза славян. Киев, 1978, рис. 4, 3, 10; *Козак Д. Н.* Підберізіці — поселення пшеворської культури на Львівщині. — Археологія, 1977, 23, рис. 6, 8; *Баран В. Д.* Поселення черняхівського типу поблизу с. Дем'янів у Верхньому Подністров'ї. — Археологія, 1971, 1, рис. 3, 5, 8.

⁹ *Materialy starozytne*, 1959, t. 5, tab. IV, 1; *Fontes Archeologiae Poznaniense*, 1954, il. 27, 6.

¹⁰ *Баран В. Д.* Памятники черняховской культуры бассейна Западного Буга. — МИА, 1964, № 116, рис. 3, 4, 10.

¹¹ *Кухаренко Ю. В.* Волынская группа полей погребений. — СА, 1958, № 4, рис. 4, 7—9.

¹² *Сміленко А. Т.* Слов'яни та їх сусіди в степовому Подніпров'ї. — К., 1975, рис. 10, 25.

¹³ *Fontes Archeologiae Poznanienses*, 1957—1959, t. 7—9, il. 134, 6; 279, 4. *Kostrzewski V.* Smentarzysko..., гус. 146, 1.

¹⁴ *Кухаренко Ю. В.* Могильник Брест—Тришин. — М., 1980, табл. XIII, 34, а; XIV, 35, а, г.

¹⁵ *Fontes Archeologiae Poznanienses*, 1957—1959, t. 7—9, il. 96, 2; 327, 1; 368, 2; *Materialy starozytne*, 1958, t. 4, tab. LIX, 15.

¹⁶ *Кухаренко Ю. В.* Могильник Брест—Тришин, табл. XI, 27 а; XVI, 45 а; *Смішко М. Ю., Свешніков І. К.* Могильник III—IV ст. н. е. у с. Дитиничі Ровенської області. — МДАПВ. Киев, 1961, рис. 2, 8; *Смішко М. Ю.* Пам'ятки типу Дитиничі. — В кн.: Населення Прикарпаття і Волині за доби розкладу первіснообщинного ладу та в давньоруський час. К., 1976, с. 85, рис. 22, 1, 12.

¹⁷ *Biblioteka archeologiczna*, 1966, 18, s. 70.

¹⁸ *Wiadomości archeologiczne*, 1969, t. 34, s. 319, ils. 10. *Prace i materiały muzeum archeologicznego i etnograficznego w Łodzi*, 1976, 23, il. 5; 10.

¹⁹ *Naarnagel W.* Grabung auf der Feddersen Wierde 1955—1959. — *Germania*, 1961, 39, h. 1/2, S. 48—49, 50—51, Abb. 1/2, 3/4; *Hvass S.; Vejle F.* Die Völkerwanderung-zeitliche Sidlung Vorbasse, Mitteljutland. — *Akta archeologica*, vol. 49, S. 73, Abb. 46.

²⁰ *Щербакова Т. А., Чеботаренко Г. Ф.* Усадьба на поселении первых веков нашей эры у с. Будешты. — В кн.: АИМ. Кишинев, 1974, с. 94—98, рис. 1.

²¹ *Симонович Э. А.* Отчет о работе Среднеднепровской экспедиции ИА АН СССР. — НА ИА АН УРСР, 1960/26 а, с. 22—23.

²² *Винокур А. С.* История та культура..., рис. 18; 19.

²³ *Тиханова М. А.* Раскопки на поселении III—IV вв. н. е. у с. Лепесовка в 1957—1959 гг. — СА, 1963, № 2, с. 186, рис. 5, 1, 7; *Кришальницька Л. І., Оп-риск В. Г.* Поселення східноморсько-мазовецької культури у верхів'ях Західного Бугу. — Археологія, 1975, 18, с. 75—80.

²⁴ *Вакуленко Л. В.* К вопросу о формировании славянских древностей Поднепровья. — В кн.: Тезисы докладов советской делегации на IV международном конгрессе славянской археологии. М., 1980, с. 60; *Винокур И. С.* Черняховские племена лесостепной полосы Правобережной Украины и вопросы этногенеза славян. — Там

же, с. 9—10; *Цыгылык В. М.* Раскопки поселения у с. Оселивка. — АО, 1974. М., 1975, с. 396.

²⁵ *Баран В. Д.* Славянские древности V в. н. э. (по материалам Поднестровья). — Тез. докл. сов. делегации на IV Междунар. конгр. славянс. археологии. М., 1980, с. 54.

²⁶ *Баран В. Д.* Славянские древности..., с. 54; *Вакуленко Л. В.* К вопросу..., с. 60; *Вишкур И. С.* Черняховские племена..., с. 10.

²⁷ *Archeologia Polski*, 1970, t. 15 (9), s. 103—105.

²⁸ *Smiszko M.* Kultury epoki cesarstwa rzymskiego w Małopolsce wschodniej. — *Lwów*, 1936, s. 133.

²⁹ *Щербатова Т. А., Чеботаренко Г. Ф.* Усадьба..., с. 94—98.

³⁰ *Рафалович И. А.* Исследования памятников середины и третьей четверти I тысячелетия н. э. у с. Данчены близ Кишинева. — В кн.: Новейшие открытия советской археологии. Киев, 1975, ч. 3, с. 58.

А. О. ДОБРОЛЮБСЬКИЙ, О. С. СТОЛЯРИК

Візантійські монети у кочівницькому похованні XII ст. у Дністро-Дунайському межиріччі

Археологічне вивчення середньовічних кочівників степів Північно-Західного Причорномор'я має недовгу історію. Незважаючи на те, що важливість цієї проблеми для південно-російських степів добре усвідомлена більшістю дослідників, зазначений регіон досі випадає з сфери їх уваги через малу кількість археологічного матеріалу. Систематичне вивчення почалось лише близько 15 років тому¹.

Необхідність археологічного вивчення кочівницьких старожитностей сформульовано в нашій науці в середині 50-х років². Доведено, що археологічний матеріал ставить ряд важливих як принципових, так і приватних питань з історії і археології причорноморських степів XI—XII ст. і служить істотним компонентом, який може скоректувати наші уявлення про історію народів Північно-Західного Причорномор'я у ранньофеодальний період.

Ці уявлення вже вироблені історичною традицією. Праці багатьох вчених прямо чи побічно присвячені історії кочових племен Причорномор'я у домонгольський період³. Як наслідок з'явилась думка про панування печенізьких племен у південно-російських степах до кінця XI ст. Це населення в результаті половецького завоювання змінилось і можна говорити про безроздільне панування половців з початку XII до XIII ст.⁴

Подібні висновки були в останні десятиріччя підтвержені і археологічними дослідженнями. Їх наслідком є створення універсальної типологічної періодизації, основаної на вивченні комплексів поховань⁵, за допомогою якої можна диференційовано вивчати різноманітні кочівницькі старожитності на нових матеріалах і територіях.

Археологічні роботи, які проводились останнім часом досить інтенсивно на території степової частини Дністро-Дунайського межиріччя, дали багатий матеріал, який стосується, між іншим, нашої проблематики⁶. На жаль, автори розкопок, не будучи у більшості випадків фахівцями з історії пізніх кочовників, кваліфікують їх поховання як «татарські», «кочівницькі», «середньовічні».

Безумовно, такий анахронізм можна зрозуміти і легко з'ясувати. Кочівницькі поховання головним чином безінвентарні. Типологічну ж їх періодизацію було створено лише в останні роки. Крім того, вона далеко не в усіх випадках дає можливість ідентифікувати безінвентарні поховання з чітко визначеними племенами на підставі орієнтації кістяків і форм поховальних ям.

Саме тому для нашого регіону особливий інтерес становлять знахідки таких поховальних комплексів, які, з одного боку, можна з достатньою чіткістю інтерпретувати типологічно, а з другого — точно датувати знахідками монет.